

PRATARMĖ

Iš geležies amžiaus (I–XII a.) išlikusių laidojimo paminklų tyrinėjimų duomenys rodo, kad Lietuvoje jau I tūkstantmečio viduryje buvo keletas kultūrinių sričių, kurios išliko iki XII–XIII a. Todėl tose srityse gyvenusias baltų genčių sąjungas tyrinėtojai sieja su etninių ar teritorinių bendrijų vardais, minimais rašytiniuose istorijos šaltiniuose.

Šilalės rajono žemėse esantis Žvilių kapinynas archeologinėje literatūroje jau prieš 3 dešimtmečius buvo priskirtas tai kultūrinei sričiai, kurią reprezentuoja V–XII a. plokštiniai kapinynai, paplitę Vidurio Žemaitijoje, tiksliau – teritorijoje tarp Jūros bei Varduvos vakaruose ir Dubysos bei Šušvės rytuose. Prie tokios išvados tyrinėtojus vedė archeologinė medžiaga, surinkta 1968 m. kasinėjant kapinyną: pirmą kartą – vasarą (vadovas – A. Tautavičius), antrą kartą – rudenį (vadovas – V. Statkevičius). Buvo nustatyta, kad Žvilių kapinynas yra X–XII a. laidojimo paminklas, kad jis, kaip ir kiti minėtame areale žinomi plokštiniai kapinynai, yra žemaičių palikimas.

Ilgainiui nauji archeologiniai atradimai pateikė daug daugiau žinių apie žemaičių etninę teritoriją. Remiantis jomis, archeologai sutarė, kad žemaičių sąjunga apie V a. jau buvo susidariusi, bet jų nuomonės skyrėsi dėl žemaičių apgynto ploto ribų ir žemaičių kilmės bei protėvynės. Kad diskusija neliktų bevaisė, reikėjo naujų argumentų skirtingoms nuomonėms paremti, ypač tokių, kurie galėtų nušviesti etnokultūrinę padėtį, susidariusią Jūros baseine žemaičių susivienijimo išvakarėse. Tolesniam problemos nagrinėjimui labiausiai stigo III–IV a. datuojamų archeologijos šaltinių. Būtent jų paieškos atgaivino susidomėjimą Žvilių kapinynu. Mat ne kartą, lankydamiesi Žviliuose, Šilalės kraštotyrininkai vis rasdavo vieną kitą dirbinį, skiriamą senajam geležies amžiui. Jų rinkinyje buvo net tokia retenybė kaip Romos moneta. Tad pamatuotai imta spėlioti, kad Žviliuose žemaičių palikto kapinyno chronologija gali būti daug platesnė negu anksčiau manyta, kad ji, ko gero, gali apimti net visą tūkstantį metų. O toks ilgamažis laidojimo paminklas archeologams yra nepamainomas šaltinis, nagrinėjant etnokultūrinius procesus konkrečiame regione.

Žvilių kapinyną šį, jau trečiąjį, kartą ėmėsi kasinėti Lietuvos istorijos instituto „Žemaitijos“ ekspedicija, vadovaujama šių eilučių autorės. 1983 m. pradėti tyrinėjimų darbai užsitęsė septynerius metus. Kasinėjimų vasaros buvo kupinos lauktų ir visiškai netikėtų atradimų. Be kita ko, pasitvirtino spėlionė, kad paminklo chronologijos diapazonas apima visus 3 geležies amžiaus periodus. Bet didžiausia staigmena – šiaurinėje paminklo teritorijoje aptiktas III–IV a. plokštinis kapinynas su akmenų vainiku apjuostais kapais. Mat šios kategorijos laidojimo paminklų arealą archeologinėje literatūroje įprasta sieti su ta etnokultūrine sritimi, kuri konstatuota Lietuvos pajūryje, t. y. vakarų baltų – kuršių etninėse žemėse. Tai pirma. O antra, šiaurinėje paminklo teritorijoje kasinėjamas III–IV a. plokštinis kapinynas akivaizdžiai konfrontuoja su archeologinėje literatūroje nuo seno įsiviešpatavusiu teiginiu, jog Vidurio Žemaitijoje, taigi ir Jūros baseine, kaip, beje, ir Šiaurės Lietuvoje, I–IV a. buvo paplitusi pilkapių kultūra, kad būtent ji ir buvusi tas substratas, ant kurio išaugo seniausia (V–VII a.) žemaičių kultūra. Bet atradimai Žviliuose rodo, kad Jūros baseine paplitusios gentys bent 200 metų iki Žemaičių sąjungos susidarymo nebesilaikė papročio mirusiesiems pilti pilkapius.

Per ketvirtąjį kasinėjimų sezoną centrinėje kapinyno dalyje ekspedicija aptiko ir plotą, kur žviliškiai mirusiuosius laidojo viduriniame geležies amžiuje. Čia surinkta VII–VIII a. datuojama archeologinė medžiaga leido manyti, jog tuo metu regione klestėjusią kultūrą iš tikrųjų galima sieti su žemaičių gentimis. Taigi Žvilių kapinyno kasinėjimų rezultatai liudija, kad geležies amžiuje Jūros baseine etnokultūriniai procesai buvo kur kas sudėtingesni negu manyta anksčiau.

Laikau malonia priederme šia proga padėkoti gausiam būriui Šilalės ir Vilniaus moksleivių, su kuriais drauge septynias vasaras mynėme taką, vingiuojantį į kalnelyje išlikusį kapinyną. Esu nuoširdžiai dėkinga šilališkiui kraštotyrininkui Vladui Statkevičiui už visokeriopą pagalbą, įveikiant ekspediciją užgriuvusius organizacinius rūpesčius. Padėkos žodžius tariau ekspedicijai talkinusioms M. K. Čiurlionio menų gimnazijos auklėtinėms bei Vilniaus dailės akademijos studentėms Lidai Dobrovolskytei, sesutėms Editai ir Ilonai Keršulytėms, Jolitai Vaitkevičiūtei. Jų nupiešti daugybės radinių piešiniai ne tik saugomi Lietuvos istorijos instituto archyve, bet ne vienas puošia ir šią knygą. Už papildomai parengtas iliustracijas sakau ačiū ir kaunietai Skaidrei Žeizytei. Esu dėkinga visiems, kurie prisidėjo prie Žviliuose išlikusio unikalaus archeologijos paminklo kasinėjimų darbo bei prie to darbo rezultatų pateikimo spaudai.